В густому-прегустому лісі, де майже ніколи не появлялись люди, жило поміж корінням дерев плем'я дерев'яних чоловічків. Весь свій вік — а жили вони дуже довго — чоловічки оті нічого не робили, бо їм не треба було ні їсти, ні пити, ані зодягатися: вони ж були дерев'яні, і найлютіший мороз не міг їм дошкулити.

Весь день бігали вони по землі, залазили на дерева, не знаючи й самі, чого вони хочуть. Вони не мали сердець, тому не могли ні любити, ані ненавидіти, не знали, що таке радість чи гнів, злість або співчуття. Якщо й траплялось якомусь чоловічкові через власну необережність зірватися з високого дерева та зламати хребет, решта відразу ж збігалася, товпилась довкола нього, тріщала дерев'яними голосами, вертіла довгоносими головами, але й це видовисько їм дуже швидко набридало, і вони розбігалися, залишаючи свого товариша догнивати на непривітній лісовій землі.

Їх не любили звірі, бо вони часто кидалися із сосен гострими шишками — не із злості, звичайно, а просто тому, що їм нічого було робити. Ненавиділи птахи, бо чоловічки руйнували їм гнізда, викидали додолу яйця, щоб подивитись, як вони розплескаються, впавши на землю. І тому ні звірі, ні птахи не забивалися сюди, а якщо, бувало, й заскочить якийсь необачний заєць, рятуючись від вовка чи лисиці, то відразу ж намагається вибратися звідси.

Тож зрозуміло, як були здивовані усі чоловічки, коли в їхньому володінні появилася невелика дівчинка. Вони б, може, й не помітили її, але дівчинка весь час когось гукала, а потім сіла під сосною і заплакала. Чоловічки відразу ж збіглися до неї, причаївшись за корінням дерев, почали її роздивлятися.

— Що то? — вражено запитували одні, помітивши, як із очей дівчинки капають сльози.

— То, мабуть, дощ, — відповідали інші.

Врешті один із них, найцікавіший та найхоробріший, не витримав, вийшов з-за кореня.

— Дівчинко, що це в тебе таке? — запитав він, підставляючи тоненьку ручку під світлі краплини.

Як не була здивована дівчинка, однак переборола свій страх і чемно відповіла:

— Це я плачу.

— А що таке "плачу"? — поцікавився відразу дерев'яний чоловічок, бо серед його племені ніхто ніколи не плакав.

— Це — коли ллються сльози.

— А що таке "сльози"?

Дівчинка тільки схлипнула і показала чоловічкові на його долоню, де вже назбиралося світленьке озерце її сліз.

— А чого у тебе ллються сльози? — допитувався дерев'яний чоловічок.

— Бо я заблудилася і... і не знаю, як вийти з лісу.

— Ти хочеш вибратись з лісу? — вражено перепитав чоловічок. — А хіба є на світі щось інше, крім лісу?

— Звичайно, є. І степи, і гори, і моря, й океани, й міста, і села.

Чоловічок аж затремтів від цікавості. А що в його пустенькій голові не було майже розуму, а тільки легкі швидкоплинні бажання, то він відразу ж почав прохати дівчинку:

— Покажи мені все оте, про що ти щойно сказала!

— Добре, — погодилася дівчинка, — але ти спершу виведи мене з оцього страшного лісу.

І чоловічок навіть не оглянувся на своїх одноплемінників, які повитикали цікаві голівки з-за густого коріння.

— Йди за мною! — та побіг-пострибав поперед дівчинки на тонюсіньких ніжках.

Вони йшли довго, дуже довго. Продиралися крізь густий чагарник, обходили товстелезні дерева, а лісові, здавалося, не буде кінця-краю.

— Не спіши так! — врешті попросила дівчинка. — Давай перепочинемо, бо у мене вже болить серце.

— А що таке "серце"? — поцікавився одразу дерев'яний чоловічок.

— Серце? — задумалась дівчинка. — Це те, без чого не може жити людина.

— Покажи мені своє серце!

— Я не можу тобі його показати — воно в мене в грудях.

Чоловічок замислився — якщо він взагалі здатний був мислити, — потім запитав:

— А його дуже важко дістати?

— Його не дістають — з ним народжуються.

— Я теж хочу мати серце!

"Де ж я тобі його візьму?" — хотіла було відповісти чоловічкові дівчинка, але тут же подумала, що це буде дуже неввічливо, адже він погодився вивести її з лісу.

— Давай мені своє серце! — приставав тим часом до неї чоловічок.

— Я не можу віддати тобі своє серце, бо без нього я помру, — відповіла йому нарешті дівчинка. — Але послухай. В нашому місті є один лікар, який збирає серця людей, що померли. І серця оті живуть у нього довго-довго. Якщо хочеш, зайдемо до нього, і ти попросиш у нього серце. Він добрий, він тобі не відмовить.

— Гаразд! — зрадів чоловічок і нетерпляче підскочив: — Ходімо швидше, бо я теж хочу мати отаке, як у тебе, серце.

Довго йшли вони лісом, доки не добралися до узлісся — прямо навпроти величезного міста. Посадила дівчинка дерев'яного чоловічка в кошик — боялася, щоб хтось на нього не наступив, — та й понесла до славетного лікаря.

Лікар сказав, почувши незвичайне прохання дерев'яного чоловічка:

— Серце?.. Гм... А яке ж серце ти хочеш собі вибрати?

— Те, що його носять люди, — відповів чоловічок.

— Люди мають різні серця, — строго відповів лікар і, подумавши, хитнув головою: — Добре, я покажу тобі серця, які в мене є, а ти уже вибереш сам, яке тобі сподобається.

Чоловічок погодився, і лікар пішов з ним вздовж засклених полиць. Там у великих і малих прозорих банках, виповнених якоюсь рідиною, пульсували людські серця.

— Оце серце злої людини, — показав на одну банку лікар. — Бачиш, яке воно жовте та зморщене!

— Я не хочу цього серця, воно некрасиве! — швидко відповів чоловічок, і лікар посміхнувся схвально.

— А ось блискуче, як пластмасова кулька, — далі показував лікар. — Бачиш, яке воно свіже: довго ж стукотіло, ніскільки не зносилося. Це — серце байдужої людини.

Чоловічок постояв, вагаючись: серце йому дуже сподобалось — воно ж таке блискуче! — але він хотів побачити й інші серця, і вони рушили далі.

— В отій он банці — серце бандита...

— А чому воно таке чорне?

— Воно почорніло від злочинів...

— А це чиє серце?

Перед ними не плавало, а лежало на дні банки дивовижне серце: похмуре, сіре, важке, наче висічене з твердої каменюки.

— Це серце одного чоловіка, який дбав лише про себе і відвертався від інших людей.

І хоч чоловічок мало що зрозумів, однак не захотів брати і це серце: надто вже неприємний вигляд воно мало!

Довго ходили вздовж полиць із серцями, а чоловічок все не знаходив собі до вподоби. Врешті лікар дістав з найвищої полиці ще одну банку, поставив її на стіл.

— Оце серце однієї дуже доброї людини. Бачиш, яке воно велике та світле!

— А що то за червоні голочки, що витикаються з нього? — поцікавився чоловічок.

— То не голочки, а нерви. Саме вони роблять серце дуже чутливим та неспокійним, і той, кому дістанеться воно, нехай не розраховує на легке та безжурне життя. Тріпотітиме його серце людськими стражданнями і болями, навіть найменше горе, що світитиме в очах стрічної людини, будитиме в ньому такий гострий відгук, що воно не заспокоїться, аж доки людина ота хоч трохи не втішиться. Ось подивись...

Лікар зненацька ударив рукою об гостре ребро столу, скривився від болю, і серце відразу ж затріпотіло, забилося так, неначе хотіло вискочити з банки.

— Я візьму його! — сказав зачарований чоловічок.

— Добре, я пересаджу тобі оце серце, — погодився лікар. — Але перш ніж брати його, ти добре подумай. Адже ти з цим серцем не знатимеш, що таке спокій.

Та чоловічок уперто твердив:

— Я хочу мати це серце!

І лікар розсік йому дерев'яні груди, вклав до них серце, що колись належало добрій людині.

Дивно і незвично почував себе чоловічок, повернувшись до своїх одноплемінників. Темний густий ліс наче розступився перед ним, став чистіший, прозоріший, і все, що жило в ньому та дихало — від найдрібнішої комашки до найбільшого звіра, — все збуджувало в чоловічкові уже не легковажну швидкоплинну цікавість, а постійну увагу, співчуття, жаль.

Почне хто-небудь із його одноплемінників дратувати роботящу мурашку, чоловічок відразу ж і зупинить його:

— Облиш! Хіба ти не бачиш, що вона несе додому їжу?

Побачить підраненого птаха, оточеного цікавими чоловічками, відразу ж почне докоряти:

— Не чіпайте його! Хіба ви не знаєте, що йому боляче? Хіба вам не жалко його?

— А що таке "жалко"? — запитували у нього дерев'яні чоловічки, стукаючись порожніми головами.

Як він міг їм пояснити, що таке "жаль"? Адже вони не мали сердець, вони нічого не відчували, — отож нічого не могли зрозуміти.

Тільки один дерев'яний дід, який не один раз зустрічався з людьми та чув від них, що таке "жаль", авторитетно сказав:

— За всіх не переболієш, усім не допоможеш. Інших будеш жаліти — сам довго не проживеш.

І всі відразу ж погодилися з ним, бо в нього була найдовша борода. Не погодився тільки наш дерев'яний чоловічок, але промовчав.

Отак, може, і жив би наш чоловічок серед своїх дерев'яних братів, вболіваючи за кожного скривдженого, захищаючи кожного, хто потрапив у біду, коли б не трапився один випадок...

Це було взимку. Ліс стояв сонний, закутий морозом, припорошений снігом. А під високим дубом сидів нерухомо хлопчик, що заблукав так само, як і ота дівчинка, і, стуливши безсило повіки, вже й не намагався звестись на ноги.

— Що з ним таке? — запитували один в одного дерев'яні чоловічки, збігшись за новою забавою до сонного хлопчика.

— Він замерзає, — сказав дід з найдовшою бородою і пихувато оглянувся, потішений власною мудрістю. — Я уже бачив, як замерзають люди. От ми трохи почекаємо, і цей хлопчик зовсім перестане дихати.

Отут і підбіг до хлопчика наш чоловічок. Жаль стискав йому серце, пронизував тисячами голок. Ухопив хлопчика за рукав, почав торсати — будити його:

— Хлопчику, встань!.. Хлопчику, встань!.. — Але в хлопчика тільки затріпотіли вії, прямо в сніг опустилась біла рука.

Оглянувся чоловічок безпорадно: лише холодний сніг навкруги, крижане сонце вгорі та байдужі його родичі довкола. "Він зараз замерзне!" — подумав у розпачі дерев'яний чоловічок, і таким пекучим жалем пройнялось його серце, що воно раптом спалахнуло — загорілося яскравим вогнем.

Довго горів чоловічок, зігріваючи хлопчика, рятуючи його від неминучої, здавалося б, смерті. А коли хлопчик, зігрівшись, звівся і пішов, навіть

не зрозумівши, кому він завдячує власним життям, дерев'яні чоловічки оточили свого догораючого брата, від якого лишилися тільки жевріючі вуглинки та обпалена голова з сумними, повними жалю очима. Вони тріщали дерев'яними голосами і. не відаючи, що таке жаль, любов, співчуття, здивовано допитувались:

— Чого у тебе такі сумні очі?

— Бо мені жалко вас, — ледь чутно відповів їм догораючий чоловічок. — Але цього вам не дано зрозуміти.